

Пахомов Ілля Володимирович,
старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту безперервної професійної освіти Державного
закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії
педагогічних наук України, ORCID 0000-0002-6101-9384

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБОЮ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНУ) ОСВІТУ

Право на освіту, в тому числі професійну (професійно-технічну), є одним з основних прав людини, визначених у міжнародних та вітчизняних нормативних документах. Воно особливо актуальне в умовах повоєнного відновлення України, коли зростає попит на кваліфікованих робітників.

Так, у Законі України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 року (ст. 15) зазначається, що «метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя».

Особа може здобути професійну (професійно-технічну) освіту на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту. Якщо особа бажає здобути певну професію без здобуття повної загальної середньої освіти, заклади професійної (професійно-технічної) освіти можуть надати їй таку можливість.

Також особа має право обрати відповідний рівень професійної (професійно-технічної) освіти: перший (початковий), другий (базовий), третій (вищий). Якщо особа бажає пройти підготовку на рівні фахової передвищої освіти, заклади професійної (професійно-технічної) освіти мають право

здійснювати її за відповідними стандартами, якщо мають ліцензію на таку освітню діяльність та акредитовані освітні програми.

Право громадян на професійну (професійно-технічну) освіту окремо зазначено у ст. 5 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» № 103/98-ВР від 10.02.1998 року. Цей Закон визначає механізм реалізації цього права. Він наголошує, що «професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури» (ст. 3 Закону).

Отже, основна мета професійної (професійно-технічної) освіти полягає у формуванні та розвитку професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпеченні її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя.

Особа має право пройти допрофесійну, первинну професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації. Якщо особа раніше не мала робітничої професії, вона може пройти допрофесійну підготовку, отримавши початкові професійні компетентності. На відміну від неї, при проходженні первинної професійної підготовки громадяни отримують відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності.

Особи, які пройшли первинну професійну підготовку, але бажають оволодіти іншою професією, мають право на перепідготовку. Якщо такі особи бажають розширювати та поглибити раніше здобуті професійні компетентності, вони мають право на підвищення кваліфікації.

Особливу увагу керівні органи професійної (професійно-технічної) освіти звертають на забезпечення права на неї для осіб з особливими освітніми потребами. Для них передбачено інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання з можливістю здобуття професії.

Якщо особа безоплатно вже здобула професійну (професійно-технічну) освіту, але бажає здобути іншу професію, вона має на це право не раніше ніж через три роки після завершення безоплатного здобуття професійної (професійно-технічної) освіти за попередньо здобутою професією (професіями), за умови наявності підтвердженого страхового стажу не менше двох років і за наявності вільних місць після зарахування осіб, які безоплатно здобуватимуть професійну (професійно-технічну) освіту вперше (ст. 5 Закону).

Є певні виключення, коли така особа може здобути іншу професію до завершення трирічного періоду та/або за відсутності підтвердженого страхового стажу не менше двох років: якщо за станом здоров'я вона втратила можливість виконувати роботу за попередньо здобутою професією, що підтверджується висновком медико-соціальної експертної комісії, або якщо надано запит про невідкладне забезпечення потреб держави (регіону) у підготовці необхідних кваліфікованих робітників на умовах державного (регіонального) замовлення, або в інших випадках, передбачених законодавством.

Особа, яка бажає отримати освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії), необхідно пройти курс навчання та кваліфікаційну атестацію у закладі професійної (професійно-технічної) освіти, а якщо вона бажає отримати освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» - в акредитованому вищому професійному училищі або центрі професійної (професійно-технічної) освіти певного рівня акредитації (ст. 15 Закону).

Важливою проблемою є надання кваліфікованої соціальної та психологічної допомоги здобувачам професійної (професійно-технічної) освіти, яку надають практичні психологи та соціальні педагоги, які є штатними працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Так, заклади професійної (професійно-технічної) освіти зобов'язані організувати безоплатне харчування здобувачів освіти з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, осіб з

інвалідністю, осіб з особливими освітніми потребами, дітей, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, дітей із числа внутрішньо переміщених осіб та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», а також дітей з числа осіб, визначених у ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 15 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»).

Здобувач професійної (професійно-технічної) освіти згідно ст. 37 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» має право на: належні умови навчання; матеріальне забезпечення в період навчання; навчання професії за індивідуальною програмою, у тому числі за індивідуальною програмою розвитку для осіб з особливими освітніми потребами; безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами закладу освіти; матеріальну допомогу; оплату праці під час виробничого навчання і практики; безоплатні медичне обслуговування; щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення; безоплатне здобуття іншої (інших) професії (професій).

Також Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» визначає гарантії соціального захисту здобувача освіти та випускника закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ст. 38). Так, час навчання у закладі освіти зараховується до трудового стажу здобувача освіти, у тому числі в безперервний і в стаж роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує трьох місяців. Також випускникам закладів освіти денної форми навчання, які навчалися 10 і більше місяців, надається оплачувана відпустка підприємством, установою, організацією протягом перших трьох місяців роботи в ньому. Тривалість щорічної основної відпустки випускників віком до 18 років становить тридцять один календарний день, випускників віком понад 18 років - відповідно до встановленої на підприємстві для робітників

відповідної професії, спеціальності, посади. Випускникам, які навчалися за денною формою навчання менш ніж 10 місяців, час навчання зараховується до трудового стажу, що дає право на щорічну основну відпустку.

Для деяких категорій здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти забезпечується особливий соціальний захист (ст. 41 Закону): особи з інвалідністю, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, особи з особливими освітніми потребами, та здобувачі освіти, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, а також особи, визнані постраждалими учасниками Революції Гідності, учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни, та їхні діти, діти, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій чи збройних конфліктів або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а також діти загиблих (померлих) осіб, визначених у статті 10-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», діти, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту, діти, які проживають у населених пунктах на лінії зіткнення, діти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, - до закінчення такими дітьми закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років.

Таким чином, право громадян на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти гарантується численними міжнародними та вітчизняними нормативно-правовими документами, насамперед Конституцією та Законами України «Про освіту» та «Про професійну (професійно-технічну) освіту».